

Yenilenen kentlerdeki toplumsal mücadelelerin tarihi

Akın Atauz

10/02/2018

“Yenilenen kentler” üzerine, daha önce kasım ayında yayınlanmış olan birinci yazı, “üç büyük kasırga” hipotezi başlığını taşıyordu ve bugün kentlerin içinde bulunduğu durumla ilgili, genel bir düşünme ve bugüne nasıl geldiğimizi anlama çabasıydı. Bir önceki yazıda, kentleri çok köklü biçimde sarsan ve yerel kentsel kültürleri yerle-bir eden, görece yavaş bir hızda ve dışarıdan bir müdahale olmaksızın “doğal” değişme ilkesini /beklentisini yok ettiği için kentsel mekânlardaki ve kent toplumsal yaşamındaki süreklilik yerine büyük bir yıkım getiren üç olgudan bahsedilmişti: i) Yüzyılın başında, sadece Müslüman olmadıkları için, neredeyse bütün kentlerin 1/3 veya 1/4 ile yarısı arasındaki nüfusunun, yok edilmesi, ii) Yüzyılın sonunda, küreselleşme ya da kapitalizmin teknolojik/ ekonomik/ finansal devrimi, iii) Yüzyılın ortasında, her ikisinin arasındaki zamanda, kırsal alanlardan kentlere çok hızlı/ sürekli ve yoğun bir nüfus göçü ve yeni gelenlerin kentlere yerleşme ve kültürel olarak uyarlanma sorunları...

Bu üç hipotezi dikkate alarak, kent uygarlığının/ kültürünün, kendisini oluşturturken, korurken ve değiştirirken nasıl davrandığına yakından bakabilmeyi sağlayacak olan, mukavemet/ mücadele ve muhalefet biçimleri üzerinde durmanın uygun olacağı, bir önceki yazının sonunda belirtilmişti.

Kentsel toplumsal mücadeleler üzerinde düşünebilmek için, kentlerdeki muhalefet odaklarının yapısına, karşı çıkışlara ve ana akımın dışında kalmaya çalışan insanların kentlerdeki karşı duruşunun nasıl örgütlendiğine, bunların işleyişine ve başarısına/ başarısızlıklarına ve nedenlerine, biraz daha yakından bakmak gerekecektir.

Kentlerdeki toplumsal mücadeleleri, sadece kent sorunlarıyla ilgili ya da yerel karşı çıkışlar olarak düşünemeyiz. Kentler, ister yerel ve çok küçük yarıçapı olan bir sorun için olsun, ister kentsel ölçekte ya da daha büyük çevresel/ bölgesel ölçekte olsun veya ülkesel ölçekte hatta evrensel ölçekteki sorunlar için olsun, mücadelenin asıl alanıdır. Bazı mücadele türleri için (yerel ölçekli ve çoğu kez ekolojik nitelikteki sorunlar için) kent dışı mekanlar da, mücadele alanı olabilir elbette. Ancak, **toplumsal muhalefetin asıl yapıldığı yerler, her zaman kentler olmuştur.**

Ana akıma karşı “sol” örgütlenmeler, ya da alışılmışın biraz dışına çıkarak (ve bu çıkışın bir tür direniş olduğunu varsayarak) direnmeye çalışan toplum kesimleri de, eğer “sağ” veya “ırkçı/faşizan sağcı linç grupları” bu kesimleri ezmek için çok kararlı biçimde üstlerine gelmiyorsa, kentlerde yaşamak için, kendilerine bir şans yaratmaya çalışıyorlar. Tarihin (pek sık olmasa da) bazı dönemlerinde, kırdan ya da bir “uzak ülkede” yaratılmış ve bir süre yaşatılmış ütopyaları unutmadan, iktidara/ yerelden küresele kadar her türlü iktidara karşı çıkmak isteyenlerin mücadelesinin, ana mekânının kentler olduğu söylenebilir. Başka türlü ifade edecek olursak, eğer “**kırlardan kentleri kuşatmak gibi, bazı ülke koşullarının gerektirdiği bir türden bir stratejiniz yoksa ve askercil olmayan taktiklerle muhalefet etmek/ direnmek istiyorsanız, bunu en etkili biçimde yapabileceğiniz yerler, kentlerdir, meydanlardır, sokaklardır**” denilebilir.

Bunun en parlak ve doruktaki görünümünü, en son “Gezi Direnişinde” tanıdık. Gerçi o zamandan beri, kentsel direnişler bir daha böylesine muhteşem bir çıkış yapamadılar ama bu, varlıklarını devam ettirmedikleri anlamına gelmiyor.

Kentlerdeki muhalif grupları düşünmeye başlamadan önce, kentlerde yaşayan ve her zaman (ya da son yüzyılda) devletin/ ana akımın ve merkezi gücün “ötekisi” olmuş (ve “sürüden” ayrı tutulmuş, potansiyel “karşı”) grupların adını kısaca anmak gerekecektir. Yirminci Yüzyılın başında Osmanlı coğrafyasında, kentine göre değişmekle birlikte, bu grupların en büyüğü “gayrimüslimler” (Hristiyan ve Yahudiler) ve kıyaslanamayacak kadar küçük Çingene gruplarıydı.

Sünni inancının dışındaki Müslüman gruplar, henüz büyük ölçüde kırlarda yaşamaya devam ettiği için, kentlerde büyük bir kitle oluşturmuyordu. Yüzyılın ilk çeyreğinden sonra, gayrimüslimler, demografik ve politik olarak önemsizleştirildiler. Böylece kentlerdeki kültürel çeşitlenme söndü. “Büyük yangın” geçirerek, birçok kentte, Gayrimüslimlerin yaşadığı mahalleler yakıldı. İstanbul hariç bütün kentlerdeki (hatta doğuda kırdaki) kilise-manastır ve sinagog fiziksel mekânlar yıkıldı. 1955’teki 6-7 Eylül pogromundan sonra, İstanbul’da bile, hızla nüfus kaybettiler ve özellikle Rum nüfus tükendi.

Ancak yüzyılın ortasında, Aleviler ve Kürtler kentlere gelmeye başladılar ve göçün ilk dönemlerinde, pek kaba bir ayrımcılığa uğramasalar da, 1970’li yıllardan başlayarak, kentlerde, (önce Aleviler, Çorum, Maraş vb. gibi Anadolu çeper kentlerinde, sonra Kürtler özellikle batı/ Ege kentlerinde) kitlesel saldırılarla, pogromlarla ve linçlerle karşılaşmaya başladılar. Bu gruplar, aslında bir kentsel muhalefet bile oluşturmuyorlardı. Belki sadece, ulusal ve yerel seçimlerde, sağcı olmayan muhalefet partilerine oy verdikleri söylenebilir. Söz konusu olan sorun, sadece, kentteki (öteki olarak) varlıklarıydı. Ancak uğradıkları ayrımcılıklar ve yabancılaştırma, onları kentte muhalif gruplara daha yakın olmak zorunda bıraktı.

1960’lı yıllardan sonra, kentlerde işçi sınıfının yavaş yavaş oluşmaya başlaması sendikal ve politik örgütlenmesi, kentteki entelektüel gruplardan ve soldan (daha sonra öğrencilerden) destek bulmaya başlamaları, onların da, kentteki “sol” muhalefet olarak tanımlayabileceğimiz bir diğer grup olarak belirmesine neden oldu. Aslında sol gruplar ve Aleviler, Kürtler, farklı türden

sorunlarla karşılaşmakta olsalar da, aralarında, devletin “ötekisi” oldukları için, doğal bir ilişki ve bağ vardı.

Bu grupların hemen hepsi (henüz hiç biri, toplumsal cinsiyet/ kadın sorunlarını anmasa da), kent yoksullarını, insan haklarını, onların insani standartlara uygun iş/ çalışma hakkını, konut (gecekondu) hakkını, ücretsiz ve nitelikli eğitim ve sağlık hakkını savunuyordu. Sol muhalefette, işçiler bakımından grevler, öğrenciler bakımından boykotlar ve işgaller, sosyalist siyaset bakımından mitingler, yürüyüşler ve açık/ kapalı mekân toplantıları, kentsel yaşamda, sık rastlanan kitlesel karşı çıkış biçimleriydi.

Buna karşı, devletin örgütlediği, donattığı ve eyleme geçirdiği para-militer faşist ve ırkçı gruplar, Anadolu’nun her boydaki yerleşmesinde, bu gruplara karşı saldırılar, pogromlar, linç olayları, yağmalar ve toplu katliamlar, sosyalist siyasi parti toplantılarına ve solcu yürüyüşlerine, baskınlar ve sağcı siviller tarafından uygulanan dayak/ yaralama/ öldürme uygulamaları düzenledi. Devlet, bunları durdurmadığı gibi, birçoğunun örtük destekçisi konumundaydı. Kentsel muhalefet ve karşı çıkışlar; iş, ücret veya konut mücadeleleri, karşılarında, her zaman devleti ya da devletin örgütlediği ırkçı-faşist ya da para-militer grupları buldu.

Bununla birlikte, kentli orta sınıfların da, ana akımlar karşısındaki muhalif gruplara, pek de iyi gözle baktığı söylenemez. Her askeri darbede, darbecileri ve devlet baskılarını ve işkenceciliğini, örtük ve korkakça da olsa, onayladı. Sol hareketleri, işçi direnişlerini, gecekondu direnişlerini, Alevilerin hak ve eşitlik taleplerini, öğrenci boykotlarını ve Kürtleri hiçbir zaman onaylamadı. Kentli orta sınıflar (ve bu sınıfların gözdesi olan medya kuruluşları), bulduğu her fırsatta, (belki dünyanın bütün kentlerinde olduğu gibi) devletin “muhalif” grupları ezmesini alkışladı. “Düzenden” ve huzurdan yana oldu.

“İslamcı” ya da daha muhafazakâr ve dinine bağlı Sünni gruplar, Cumhuriyet tarihinin belki pek kısa “inkılapçı” dönemi dışında, hiçbir zaman, sol ve heterodoks/ açık bir biçimde karşı çıkış sergileyenler kadar, ezilmediler ve eziyet görmediler. Ancak hırpalandılar, hor görüldüler ve bazı özgürlükleri sınırlandı.

Bununla birlikte, 1940’lardan başlayarak, yavaş yavaş kendi politik örgütlerini ve yayınlarını geliştirerek, önce popülist “sağcı” sivil/ dini ve ideolojik örgütlenmeler içinde İslamcı/ Sünni ve milliyetçi ihtiyaçlarının karşılanmasını sağladılar. Sonra giderek kendi totaliter politik iktidarlarını kurmaya yöneldiler. Bu nedenle kentsel muhalefetler içinde İslamcı grupların yer aldığı, ancak cumhuriyet tarihinin oldukça kısa bir ilk dönemi ile sınırlı olduğu, söylenebilir. Kentlerdeki diğer sağ sokak gösterileri ve linçlerin, “muhalif” değil, genellikle devletin gizli veya açık örgütleriyle ilişkili olarak düşünülebilir.

20.Yüzyılın sonuna doğru, küreselleşme ve küreselleşme gereği ülkenin ve öncelikle büyük kentlerin, sanayilerin, dışa/ rekabete ve dünya kapitalizmine açılmasıyla ve bütün dünya ile iletişime geçmeyi kolaylaştıran teknolojilerin gelişmesiyle birlikte, yeni kentsel muhalefetler oluşmaya başladı. Önce feminizm ve kadın hareketi, kentlerde ses getirmeye başladı. Hemen hemen eş zamanlı olarak, ekolojist hareketler, önce kirlenmelere karşı çıkan ve çevreci hareketler, giderek daha özgül alanlara (anti-nükleer hareket, iklim değişikliği karşıtları, cinsel kimlik vb.) yöneldi. Bütün ekolojist gruplar bakımından bir şemsiye örgütlenmesi niteliğinde politik örgütlenmeler ve irili-ufaklı çok sayıda fragmandan oluşan (yeni) bir kentsel muhalefet oluştu.

1980’deki askeri darbenin şiddet ve kaba güç dolu silindir gibi baskısı ve küreselleşmenin kentlerde hissedilmeye başlayan etkileri, toplumu da kentsel muhalefet etme biçimlerini de etkiledi ve değiştirdi. Yeni muhalefet etme biçimleri artık, “dünyayı/ ülkeyi/ vb. toptan değiştirmeyi” amaçlamayan, çok daha küçük ölçekli ve yerel hedefli, genellikle sınıfsal olmak yerine, bütün sınıfları yatay olarak kesen (ekolojik sorunlar, toplumsal cinsiyet ve kadın, insan hakları/ eşitsizlik ve demokrasi eksikliği, çok seyrek olarak pahalılık ve zamlar vb. gibi ekonomik konularla ilgili, politik partiler politikalarından oldukça uzak) konularda belirmeye başladı.

Kentlerde, eskisinden daha az grev ve sınıf hareketi niteliğinde sokak gösterisi biçiminde muhalefet kalmıştı. Boykotlar, işgaller ve sivil toplumun siyasi amaçlarla düzenlediği muhalif büyük protesto yürüyüşleri, artık bütünüyle bitmişti. Ölçek küçülmüş, direniş amaçları değişmiş ve muhalefetin içindeki şiddet dozu iyice azalmıştı. Muhalefet, şiddet yerine, mizah ve hafifseme ve bir

zekâ oyunu ile gülümsetme vb. gibi “yumuşak”/”soft” yöntemleri, toplumun geniş kesimleriyle iletişim için daha etkili bir yol olarak benimsendi.

Kentsel muhalefet, (post-modern zamanlarda) artık gücü oldukça tükenmiş bir işçi hareketi ve çeşitli “sol” gruplar, feministler, (LGBT ve diğer farklı) kimlik siyaseti savunucuları, ekolojistler gibi, ana akıma karşı çıkışta oldukça marjinal kalan, küçük ve bağımsız muhalif oluşumlar tarafından temsil edilmeye başladı.

Değişen kentsel muhalefet içerikleri ve biçimleri, kuşkusuz, iktidarın da, kendisine karşı çıkanları nasıl susturacağı, nasıl etkisizleştireceği ve nasıl cezalandıracağı konusundaki birikim ve becerisini geliştirmesinden, demokrasinin giderek yok olmasından da etkilendi. Siyasi iktidar otoritesi, artık hukuki olmayan ama yasal olabilen, hatta yasal olmasa da buna kolayca göz yumabilen ve giderek hukuksuz ve yarasız, şiddet dozunu artıran, direnişler karşısında yasama-yürütme-yargı olarak çok daha total ve acımasız bir blok halinde duran/ durduran, baskıcı bir niteliğini, her gün geliştirdi.

Medyada, iktidara karşı olma potansiyeli bulunan her türlü yayına, sansür (daha çok oto-sansür), yasaklama ve para cezası ve çok yaygın gözaltı ve hapis cezaları vb. türü cezalar olağanlaştı. Kentin fiziki mekânlarında, üniformalıların ve silahlarının gösterişçi bir biçimde ve baskı amacıyla sergilenmesi, şiddet uygulamaları ve kadın-erkek gözetmeden kaba dayak/ meydan dayacağı gösterileri, olağan hale geldi.

Kentlerde merkezi otorite şiddetinin, hem maddi, hem gözdağı verme ideolojisi bakımlarından doruk biçimleri, önce doğu/ güney doğu kentlerinde başlatıldı ve itiraz sınıandı. Bu kentlerde devlet, hem savaş araçlarıyla ve savaş mühimmatı ile bazı mahallelere saldırdı ve bu mahalleri bombalayarak yok etti, hem de sivilleri, ayırım gözetmeksizin, evlerinde ve sokaklarında, öldürmeyi göze alarak ateş altına aldı. Kentlerin seçimle gelen yerel yönetimlerini görevden alarak, yerine seçilmemiş merkezi bürokratları atadı ve birçok kentte, yerel bütün siyasetçileri hapsetti.

İklim için basın açıklaması, 2015

Bütün bu olaylar/ uygulamalar, elbette, kentlerdeki muhalefeti çok güçleştirdi, küçülttü, sindirdi ve niteliksel olarak da değiştirdi. Kentsel açık alanlardaki muhalefet biçimlerinin, nerdeyse (sosyal medya hariç) sadece, barış, açlık grevleri, adil olmayan yargılama/ tutuklama/ cezalandırma biçimleri vb. gibi konularla ilgili yazılı ve sözlü kısa basın açıklamaları, meslek gruplarının (gazeteciler, akademisyenler, doktorlar, hukukçular vb.) hapisteki meslektaşları için tuttukları nöbetler, kadına yönelik şiddete/ cinayetlere karşı protesto, çok seyrek olarak da, muhalefetteki siyasi parti sözcülerinin açıklama ve eylemleri türleri ile sınırlı bir çerçeve içinde kalmasına neden oldu.

Ancak bütün baskı dönemlerinde görüldüğü gibi, direnişler üzerindeki baskı arttıkça, en küçük bir karşı çıkış ya da ana akımdan en küçük bir ayrılış bile, eskisine göre çok daha fazla duyumsanır olmaya ve etki sağlamaya başladı.

Kentsel muhalefeti ve mücadeleleri, elbette, sadece kentin fiziki mekânlarında oluşan ve görülen eylemlerle sınırlı olarak düşünemeyiz. Gerçekte kentsel muhalefet, kentsel yaşamın her anında ve her dolayımında yer alabilir.

Kentsel muhalefet türlerini, kabaca, kentin kamusal alanlarında eylemli olarak kendisini gösterenler ve kentin diğer faaliyetlerinde ana akımdan fark edilir ayrılışlarla kendilerini ortaya koyanlar biçiminde, iki farklı kümeye ayırabiliriz. Ancak her ikisinin de temel ortak özelliği, yaratıcılığı, buluşçuluğu, yeniliği ve idealize edilmeye çalışılan “büyük” gücün zavallılığı ve gülünçlüğü ile zekâ yoluyla ve dolaylı olarak alay etmesi olduğu söylenebilir.

İkinci kümede yer alan muhalefet türleri, daha çok, kültürel alanda, ya da yaşamın gündelik cephelerinde ana akımdan ayrılışlar biçiminde, bazen mizahla ve hafifsemelerle ifade edilen, yer aldığı farklı medya türlerindeki iletişim tekniklerini kullanan, iktidarın zorbalıklarına ve şiddetine boyun eğmediğini gösteren, bazı durumlarda meydan okuyan (açlık gerileri ya da oturma grevleri vb. gibi) ve diklenen davranışlardır. Bunların bazıları, kitlesel olmadan, birey olarak bile gerçekleştirilebilecek, ancak karşı bir duruş gösterecek direnişlerdir.

Kültürel alanda, basın açıklamaları, sosyal medyada akan materyal, filmler ve videolar, tiyatrolar, edebiyatın bütün alanları ve resim (özellikle afişler, grafitiler vb) heykeller (ya da özgürlük, barış, demokrasi vb. gibi bazı özel anlamlar yüklenmiş olan yerlerin/ heykellerin ziyareti), hatta kitapçı dükkânlarının vitrinleri, giyinme/ saç kesme biçimleri vb. bile, muhalefetin kültürel, güncel biçimleri olabilir.

Görüldüğü gibi, kentsel muhalefet ve mücadeleler tarihi, bir ülkenin demokrasi ve politik mücadeleler tarihi gibi de okunabilir. Elbette demokrasi mücadelesi, sadece kentlerle sınırlı olmamakla birlikte, kentin, ana akımlara, baskıya ve iktidarın şiddetine karşı çıkış gücü ve potansiyeli, karşı çıkışın ana doğrultuları, kuramı ve stratejik ve taktiksel özellikleri hakkında geliştirdiği düşünceler ve uygulama modelleri, bütün ülkenin demokrasiyi geliştirebilmek için verdiği uğraşta, oldukça belirleyici bir yer tutar. Bu bakımdan kentin gündelik yaşamı, aynı zamanda, kentsel mücadeleler tarihi olarak da algılanıp, değerlendirilebilir.

Bununla birlikte, kentsel muhalefet biçimleri, kendilerini nasıl var edecek, nasıl örgütlenecek ve kentsel toplumla iyi bir etkileşim içinde, kentin dönüşümüne ve yenilenmesine mevcut baskıcı ve demokratik olmayan ortamın değişmesine nasıl katkıda bulunacak? Yaşadığımız kentler, bu muhalefeti yapabilecek bir ortama/ sosyal-kültürel birikime-formasyona

sahip mi? Yeni kentlerin yeni kentlileri ve değişimi önerebilecek sol kesimler, kendi aralarındaki ilişkilerde/ örgütlenmede ne kadar başarılar ve kentle etkileşimlerinden şimdiye kadar ne kadar etkin olabildiler? Bu tür soruları, bir sonraki yazıda tartışmaya devam edeceğiz.

Akın Atauz